

Előterjesztés

a „Környezettudatosság és fenntarthatóság – a balatoni vállalkozások a globális klímaváltozás idején” c. kutatási zárótanulmányról

Bevezetés

Az Energiaügyi Minisztérium által a Balaton Fejlesztési Tanács számára 2022. évben biztosított klímaadaptációs fejlesztési forrás felhasználása keretében lehetőség nyílt egy térségi kutatási projekt megvalósítására. A 2022. június 1. – 2023. december 31. között végrehajtásra kerülő munka fókuszaként a kiemelt térségi vállalkozások klímaváltozáshoz, környezettudatossághoz köthető attitűdjeinek vizsgálatát határoztuk meg, tekintettel egyrészt a támogatási konstrukció klímaadaptációs fókuszára, másrészt pedig a több válságtényezővel küzdő balatoni vállalkozások speciális helyzetére.

A vizsgálat elvégzésének szükségességét indokolta továbbá, hogy a Balaton térsége a klímaváltozás kockázatainak, várható negatív hatásainak jelentősen kitett, valamint a térség turizmusgazdasági orientációja révén a környezeti, ökológiai egyensúly fennmaradása és fenntarthatósága is kulcskérdés. Célunk a munkával az volt, hogy a hazai és térségi fejlesztéspolitikai döntéshozók számára a tervezésben, és a forráskihelyezési gyakorlatban hasznosítható információkat egy eddig a Balaton térsége vonatkozásában kevésbé vizsgált tématerület kapcsán állítsuk elő.

A projekt három modul keretében valósult meg a rendelkezésre álló időtávban. A megalapozó munkarész során a nyilvános adatbázisokban, illetve a Fejlesztéspolitikai Adatbázis és Információs Rendszerben elérhető adatok alapján elemeztük a balatoni vállalkozási szektor sajátosságait és fejlesztéspolitikai pozícióit. A II. számú, „esettanulmányok” munkarészben helyszíni, terepi adatfelvétel, személyes strukturált interjúk felvétele céljából kerestünk fel 20 térségi vállalkozást, kifejezetten a környezettudatossággal, fenntarthatósággal, klímaváltozással, klímaadaptációval kapcsolatos véleményük, attitűdjeik megismerése céljából. Ugyanakkor számos alapvető működési jellemzőre is kíváncsiak voltunk velük kapcsolatban, hiszen sajátosságaik értelmezhetősége érdekében tevékenységük részletes megismerésére is szükség volt. Mivel a kutatómunkát egy kifejezetten térségspecifikus elemeket kiemelő, a térségfejlesztési döntéshozatalt támogató projektnek terveztük, ezért alapvetően a turisztikai ágazatban tevékenykedő vállalkozások klímaváltozással, adaptációval kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálatát céloztuk meg. A projekt III. moduljaként az eredményeket közlő, tapasztalatokat összegző zárótanulmányt készítettük el.

Az elkészült tanulmány eredményeit és az azokból levonható, területfejlesztési, fejlesztéspolitikai vonatkozású javaslatokat, ajánlásokat foglalja össze jelen előterjesztés. A kutatási zárótanulmányt az előterjesztés melléklete tartalmazza.

Eredmények

Az I. számú, megalapozó munkarészt jelentő alapvetően adatelemzést magába foglaló modul kiinduló hipotézise az volt, hogy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet turizmusorientált gazdasági struktúra oly mértékben határozza meg és teszi országon belül specifikussá, egyedivé a térség vállalkozói szerkezetét, hogy célzottan a turizmusban érdekelt vállalkozásokra érdemes fókuszálni a munkát. A statisztikai adatok igazolták a kiinduló hipotézist, így az esettanulmányok kiválasztásakor a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátásban működő

vállalkozások körére fókuszáltunk. A kutatási terv összeállítása, az előzetes elemzések valamint az esettanulmányok kidolgozása során a 2020-2021. évi statisztikai adatokat vettük alapul, majd a zárótanulmány véglegesítése idején emeltük be az elemzésbe az akkorra már elérhető 2022. évi adatokat is.

A vállalkozások létszám-adatait tekintve a Balaton Kiemelt Térség vállalkozási szerkezete összességében illeszkedik az országos jellemzőkhöz, valamint a kiemelt térséget érintő vármegyék jellemzőitől sem tér el érdemben. Magyarország és így a Balaton régió vállalkozási szerkezetét alapvetően mikro- és kisvállalkozások (elsősorban az 1-9 fős regisztrált vállalkozások) uralják. A BKÜ-ben a vállalkozások sűrűsödési pontjai elsősorban a járásközpontokhoz, járásközpont-vonzáskörzetekhez kapcsolódnak. Mikro- és kisvállalkozási sűrűsödési pontok alakultak ki Siófok, Balatonfüred, Keszthely és Tapolca körül, valamint Marcali közvetlen környezetében, és a Kelet-Balatonnál. A kisvállalkozások nagyobb arányú jelenlétében, a vállalkozássűrűség növekedésében települési szinten kimutatható a megyei jogú városok vonzereje, a Székesfehérvár-Veszprém tengely hatása, valamint némiképpen a budapesti agglomeráció gazdasági térre, így vállalkozási hajlandóságra gyakorolt hatása is érzékelhető.

A közepes és nagyvállalkozások súlya a kiemelt térség vállalkozási szerkezetében enyhén alulreprezentált az országos, és a Balaton térséghez kapcsolódó vármegyei szintekhez képest. Mindez a gazdasági teljesítmény és stabilitás szempontjából jelentős, hiszen a középvállalati kör egy térségi gazdaság és munkaerőpiac hosszú távú fenntarthatóságához, ellenállóképességéhez és versenyképességéhez is nagymértékben hozzá tud járulni. Amennyiben ez a szektor gyengébb – és ágazatilag, területileg fókuszált – az középtávon a térség gazdasági rezilienciáját is gyengíti, sérülékenyebbé teszi a makro- és globális gazdasági konjunktúra-változásokkal szemben.

A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet 180 településének több mint nyolcadán meghaladja a 30%-ot a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás főtevékenységgel rendelkező regisztrált vállalkozások aránya a települések vállalkozási szerkezetében. E jelenség különösen a Nyugati-medence parti településein koncentrálódik, ahol a helyi gazdaság kevésbé diverzifikált, és kevésbé kapcsolódott be a Budapest-Székesfehérvár-Siófok csomópontokkal leírható, dinamikusabb fejlődést megtestesítő térszerkezeti vonalba, a főváros és gazdasági agglomerációjának hatásaitól mind kevésbé érintve.

Azokon a kiemelt üdülőkörzeti településeken, ahol a helyi vállalkozásszerkezet és ezzel együtt a helyi gazdaság erőteljesen turizmusorientált és ennek következtében a makrogazdasági konjunktúraciklusok változásaira érzékenyebb, sérülékenyebb, kifejezetten fontos lehet, hogy a turisztikai mikro- kis- és középvállalkozások képesek-e a klímaváltozás által és az energiapiaci transzformációk által generált kihívásokhoz alkalmazkodni. A térség gazdaságfejlesztése szempontjából kulcsfontosságú kérdés, hogy ennek az adaptációs folyamatnak milyen, a hatékonyságot növelő endogén erőforrásai és elemei, valamint milyen exogén ösztönzői és hatótényezői lehetnek.

A Fejlesztéspolitikai Adatbázis és Információs Rendszer (FAIR) 2022. áprilisi leválogatású adatai alapján gyorslemez keretében megvizsgáltuk a 2014-2020 közötti, valamint a 2021-2027 közötti programozási időszak vállalkozásokat érintő pályázatait, támogatási kérelmeit, különös tekintettel a fenntarthatósági, környezettudatosági beavatkozásokat lehetővé tevő Operatív Program intézkedésekre. A kiemelt térség vállalkozásai 2911 db támogatási kérelmet nyújtottak be a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet területéről, ami az összes projektjavaslat több

mint kétharmadát, 68%-át jelenti. A FAIR-ban rögzített vállalkozási projektek kapcsán fontos következtetés, hogy amennyiben rendelkezésre áll olyan pályázati lehetőség, amely valós környezeti, fenntarthatósági dimenziókat jelenít meg, és a vállalkozások érdemi működési előnyöket nyerhetnek a fejlesztés megvalósításából, ott viszonylag magas pályázati aktivitás mellett jó hatásokkal képesek a forrásokat felhasználni. Ugyanakkor amennyiben egy-egy pályázati kiírás nem célzottan környezeti fenntarthatósági tartalmú fejlesztéseket vár el, akkor a vállalkozói körbe tartozó kedvezményezettek elsősorban saját optimalizációs szempontjaikat, folyamat- és rendszerirányítási, működési szempontjaikat érvényesítik fejlesztési projektjeik során.

A vizsgálat II. munkarésze a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás nemzetgazdasági szakágazatban érdekelt vállalkozások egyes környezettudatossági attitűdjeit tárja fel strukturált interjúk, esettanulmányok segítségével a Balaton térségében. A vizsgálat keretében húsz, helyszíni esettanulmányon alapuló strukturált interjú elkészítését vállaltuk, mintamegoszlás szerint tíz szálláshely-szolgáltató és tíz vendéglátó metszetében.

Az esettanulmányok által érintett vállalkozások működési telephelye és székhelye az esetek zömében megegyezik az üdülőkörzetbeli mintavételi településsel, jellemzően társas működési formában üzemelnek. Vendégfogadó kapacitásaik a kicsi és a közepes vendéglátó profilt jelenítik meg. Az üzemelési, nyitva tartási időszakuk alapvetően nem egész éves, csak részleges, még akkor is, ha hivatalosan egész éves üzemelés kerül bejelentésre. Az egész éves nyitva tartás a vendéglátóhelyekre jellemzőbb, a szálláshely-szolgáltatók többsége a téli időszakban üzemelési szünetet tart. A vállalkozások 2022. évi nettó árbevétele kapacitás és forgalomfüggő, a vendéglátóhelyeken magasabb, mint az általunk vizsgált szálláshely-szolgáltatóknál, az átlagos árbevétel különbség az adatközlők között két-háromszoros is lehet. Az interjúalanyok kisebbsége számolt csak be forgalomnövekedésről 2023-ban az előző évihez képest, a többség vagy nem érzékelt változást, vagy inkább a forgalomcsökkenésre panaszkodott a 2022. évi eredményeihez képest.

A fenntarthatósági elemek vonatkozásában elmondható, hogy a vállalkozások ingatlanállományában a főépületek esetén legalább a főfalak szigeteltek. Az éves áram és gázfogyasztás az éttermek vonatkozásában, vagyis a szálláshely-szolgáltatással nem foglalkozó vállalkozások esetében magasabb. Az energiafogyasztás tekintetében első helyen a fűtés, másodikon a hűtők használata, harmadik helyen a vízmelegítés szerepel. A vállalkozók jellemzően megpróbálnak alkalmazni valamilyen energiatakarékosági irányelvet, ez a takarékosagra való fokozott odafigyelés mellett több esetben régebbi eszközök korszerűbbre cserélése, fűtés/hűtés korszerűsítésre, világítás és szigetelés korszerűsítésre vonatkozott. A vendégekkel kapcsolatban ugyanakkor lényegében sehol nem tapasztaltunk elvárást az energiafogyasztás csökkentésére.

Az általunk vizsgált szolgáltatói kör nagyobb részben nem használ megújuló energiaforrást, akik mégis, azok jellemzően az éttermi vendéglátásban működnek és kivétel nélkül napenergiát hasznosítanak. A vállalkozók többsége a következő években tervez energiahatékonysági/megtakarítási célú fejlesztést, jellemzően napelem, napkollektor vonatkozásában, vagy a szigetelést, az épületek téliesítését folytatnák.

A vizsgált vendéglátóegységek éves átlagos vízfogyasztása 650-700 m³ között van, a szálláshely-szolgáltatók esetében a legnagyobb vízfogyasztás a fürdés-tisztálkodás, a WC-öblítés, illetve a mosásra fordítódik, a vendéglátóhelyeken első a mosogatás, második a WC-öblítés, harmadikként a tisztálkodás és a sütés-főzés egyforma említést kapott. A többség

használ a tevékenysége során víztakarékos eszközöket, berendezéseket, azonban vízmegtartással kapcsolatos intézkedések kevésbé fordulnak elő a mindennapokban, ha mégis van ilyen, az esővízgyűjtést jelent, amelyet elsősorban kerti, vagy belsőteres növények öntözésére, esetleg gépjárműparkolók, vagy egyéb külső terek kövezett, betonfelületeinek lemosására, pormentesítésére használnak.

Mind a vendéglátó, mind a szálláshely-szolgáltatók többsége alkalmaz valamilyen beltéri hűtés technikát, ez alapvetően split klíma, de hasonlóan fontos a természetes szellőztetés. Ahol nincs klímaberendezés, ventilátort alkalmaznak, bár az is előfordul, hogy ezeket kombinálják egymással. Kültéri hűtés nem jellemző, napernyő, napvitorla, vagy egyéb kifeszített vászon viszont mindenhol van.

Az általunk vizsgált turisztikai vállalkozások szinte mindegyike rendelkezik valamekkora szabadterülettel, ezek területméret-átlagja 1150 nm. A természetes faárnyékolás a turisztikai szolgáltatók többsége esetében részben megoldott, az interjúalanyok több mint 20 féle fajtacsoportot, összesen 145 db élő, árnyékot adó fát említettek, ezek jellemzően lombkoronás fák, de a relatív többség fenyő. A gyermekek részére kialakított játszóterek előfordulása kevésbé gyakori, ahol van ilyen, annak a mérete 20-30 nm, gyakorlatilag egy nappali szobányi, és nem az egész terület árnyékolt, vagy fedett.

A szálláshely-szolgáltatók többsége nem folytat étkeztetést, csak szálláshelyként működik. Az étkeztetés jellemzően hagyományos evőeszközökkel zajlik, biológiailag lebomló, vagy újrahasznosítható evőeszközöket, étkezészeteket a többség nem használ. Egyszer használatos műanyag tárolóedények a vendéglátók többsége esetében üzemben vannak az elviteles ételek esetén, ahogyan az újrahasznosítható tárolóedények is, és minden mintába került vendéglátóhely vállal ételkiszállítást. A tárolóedényzet jellemzően papírdoboz, papírtálca, iparilag komposztálható egyszer használatos edény, ritkábban tisztítható műanyag, poliészter doboz. A vendéglátók számára fontos, de jelenleg nem elsődleges preferencia a környezetbarát, lebomló, fenntartható csomagolóanyagok beszerzése és használata, ezt jellemzően a magasabb költségekkel indokolják, a többség szerint szervezés-logisztikai többletterherrel nem járnak. A vendéglátásban hasznosított konyhai alapanyagok legfontosabb kiválasztási szempontja a minőség, az ár, a származási hely és az összetétel.

Esettanulmányaink rámutattak arra, hogy az átlagos főszezonbeli nyitvatartási héten létrejött hulladék döntő hányada az éttermi vendéglátásban jelenik meg. A hulladék teljes mennyisége az adatközlések alapján átlagosan 1000 liter/hét felett van a vizsgált, alapvetően kkv szektorban működő szolgáltatói körben. A működés során termelt hulladék többsége a vendéglátásban konyhai hulladék és ételmaradék, a szálláshely-szolgáltatóknál a vendégek által termelt kommunális hulladék. Hulladékcsökkentési irányelvet, vagy intézkedést zömében a vendéglátók alkalmaznak, sokan a csomagolóanyagokon igyekeznek spórolni. A többség szelektív hulladékgyűjtést is folytat elsősorban a papír, műanyag, üveg és a fáradt olaj vonatkozásában. A kommunális hulladékgyűjtés és kezelés területén történt legutóbbi változások megítélése jellemzően inkább negatív, kezdeti szakaszában van, és az átállás okozta zökkenők hatásai még tartanak.

A mintába válogatott turisztikai vállalkozások nyilatkozóik egybehangzóan közölték, nincs írásban rögzített környezetvédelmi, klímavédelmi szabályzatuk, nem rögzítettek üzemelésük során környezetpolitikai szempontokat. Nem jellemző az nemzetközi minősítési ISO szabvánnyal való rendelkezés sem. Amennyiben a vendégek felé környezetvédelmi elvárásokat fogalmaznak meg, a legtöbb esetben a szemetelés kerülésére és az energiatakarékosságra hívják

fel a figyelmet, kulturált viselkedést várnak el, de ez hangsúlyozottan csak felhívás, nem kötelező jellegű.

A környezet- és természetvédelmi, klímavédelmi célú kiadások éves aránybecslése a vállalkozás költségeiből alapvetően kicsi, vagy egyáltalán nincs ilyen. Ahol van ilyen, maximum 5-10 % közötti nagyságrend. Az interjúalanyok nagy többsége nem támogat nonprofit szervezeti háttérrel tervezett környezetvédelmi, klímavédelmi kezdeményezést, projekteket, se programot, ahol ez mégis előfordul, ott valamilyen sportrendezvény szponzorációjáról van szó.

A strukturált interjúkban szereplő fogalomértelmezési kérdések (pl. klímaadaptáció, fenntarthatóság, greenwashing...stb.) fő tanulsága, hogy a környezettudatossággal, fenntarthatósággal kapcsolatos alapfogalmak mögött rejlő tartalmak ismerete legjobb esetben is igen felületesnek nevezhető, hiányos, sőt, több esetben kifejezetten fals. Tekintettel arra, hogy a turisztikai vállalkozások számára a változó környezeti, klimatikus környezethez történő sikeres – gazdaságilag is fenntartható – alkalmazkodás a jövőbeni eredményes működés egyik kulcsa lehet, az ilyen típusú ismeretekkel kapcsolatos szemléletformálás, edukáció elengedhetetlen.

Javaslatok

- 1) A térség gazdaságfejlesztési tervezése szempontjából kulcsfontosságú elem, hogy a régiós gazdaság milyen endogén erőforrásokkal rendelkezik, és ezekre milyen ösztönzők és tényezők hatnak a fejlesztéspolitikai beavatkozások oldalán. A kifejezetten fenntarthatósági, környezettudatossági kérdésekre fókuszáló vállalkozói **esettanulmányok megerősítették** azt a helyi-térségi tapasztalatokból származó hipotézist, hogy a kiemelt térség vállalkozói szektorának mélyfűrés-jellegű, **átfogó, tudományos eszközökkel történő vizsgálata indokolt a következő időszakban**. Egy ilyen vizsgálatnak nem csupán azt a célt kell szolgálnia, hogy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet vállalkozói szektorának jellemzőit dokumentálja és gazdaságstatisztikai eszközökkel feltárja, hanem azt vizsgálja, hogy a piaci szféra milyen eszközökkel, formákban és célokkal vonható be a térségfejlesztési folyamatokba. Ehhez kapcsolódóan a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Társadalomtudományi Kutatócsoportja **a 2024-es kutatási tervébe felvette a kiemelt térségi vállalkozói szféra reprezentatív, nagymintás felmérését**.
- 2) A munka alapvető tapasztalata, hogy a turisztikai vállalkozások döntően azokhoz a környezettudatossághoz, fenntarthatósághoz kapcsolódó tevékenységekhez **csatlakoznak aktívan, melyből közvetlen vagy közvetett anyagi-pénzügyi hasznunk, megtakarításuk van**. Tekintettel arra, hogy ez a szektor egy gazdálkodását tekintve érzékeny és sérülékeny szféra, a fenntarthatósággal, klímadaptációval kapcsolatos attitűdjeit vélhetően csak érdemi támogatásokkal, pénzügyi ösztönzőkkel lehet nagyobb mértékben befolyásolni. Erre való tekintettel megfontolásra javasolt egy széleskörű tevékenységi kört támogató, **a vállalkozások klímadaptációs felkészültségét javító, az országos konstrukciókat kiegészítő, térségi vállalkozási pályázati konstrukció kialakítása**.

- 3) Mivel a felmérés rámutatott arra, hogy a kiemelt térség vállalkozásai körében a fenntarthatósággal, környezettudatossággal, klímaadaptációval kapcsolatos **ismeretek** meglehetősen **hiányosak**, indokolt lehet egy kifejezetten a kiemelt térségi vállalkozásokat célzó **edukációs program megindítása**, melynek távlati célja a klímaadaptációval, fenntarthatósággal kapcsolatos reziliencia javítása, valamint a jövőbeni kihívásokkal kapcsolatos vállalkozói stratégiai gondolkodás megerősítése lehet.
- 4) Munkánk eredményei alapján elmondható, hogy a turisztikai szektor – vélhetően több egymással összefüggő ok együttes hatása miatt - lényegében **nem fordít figyelmet a vendégek környezettudatossággal kapcsolatos edukációjára, szemléletformálására**. Ugyanakkor egy-egy magas szolgáltatási minőséget képviselő, vagy éppen a vendégek által magasra értékelt, kedvelt szolgáltató egység szemléletformáló aktivitása eredményes lehet, tekintettel hitelességére, a vállalkozás reputációjára. Emiatt indokolt lehet egy olyan **vállalkozásokat célzó, kisösszegű, alapvetően edukációs, promóciós célú támogatási konstrukció kialakítása**, mely a vállalkozás környezeti-fenntarthatósági edukációban történő szerepvállalását erősíti (pl. tájékoztatók kihelyezése, fenntartható eszközök használata, működési irányelvek, szabályok meghatározása, vendégek aktív bevonása a fenntarthatósági szempontú akciókba...stb.).
- 5) A terepi esettanulmányok alapján elmondható, hogy a turisztikai szolgáltató vállalkozások **zöldterület-kialakításában és tudatos zöldterület használatában is van fejlődési potenciál**. Egy jövőbeni **támogatási konstrukció** tartalmazhat klímaadaptációs célú zöldterület-rekonstrukciós, zöldterület-kialakítási támogatható tevékenységet, mely keretében az adott vállalkozás **a pályázathoz kapcsolódó szakértői ajánlásoknak megfelelően alakítja ki** a hozzá tartozó zöldterületen a növénysszortimentet (fás- és lágyszárúakat tekintve egyaránt), konyhakertet, gyógynövény- vagy fűszerkertet alakíthat ki, árnyékoló funkciójú növényzetet alakíthat ki a balatoni tájba illeszkedő őshonos, és a klímaváltozáshoz jól alkalmazkodó növényekből. Ez utóbbi, az árnyékolás kérdésköre különösen fontos lehet, hiszen mint felmérésünkéből kiderült, az egyik legérzékenyebb célcsoport, a gyermekek napvédelme kevésbé megoldott a vendéglátóhelyeken, így javasolt például árnyékolt, aktív és passzív napvédelemmel ellátott gyermekjátszóterek, játszószarkok kialakításának támogatása. Megfontolásra javasolt egy ilyen pályázatba beépíteni **a burkolt felületek csökkentésének arányát is**, és arra vonatkozó ajánlásokat megfogalmazni.

Siófok, 2024. február 8.

Balatoni Integrációs Kft.

Készítette: Társadalomtudományi Kutatócsoport

Határozati javaslat

...../2024. (02.16.) BFT határozat

A Balaton Fejlesztési Tanács a „Környezettudatosság és fenntarthatóság – a balatoni vállalkozások a globális klímaváltozás idején” c. kutatási zárótanulmányról” szülő előterjesztést megtárgyalta és az alábbi határozatot hozta:

- 1./ A Tanács az előterjesztés tárgyát képező kutatási zárótanulmányt elfogadja.
- 2./ A Tanács felkéri a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökséget, hogy az előterjesztésbe foglalt javaslat szerint készítse elő a kiemelt térség vállalkozói szektorát átfogóan vizsgáló társadalomtudományi kutatási projektet.
- 3./ A Tanács felkéri Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökséget, hogy vizsgálja meg lehetőségét és tegyen javaslatot az előterjesztésben megfogalmazott javaslatok térségi pályázati rendszerbe történő integrálására.

Felelős: Dr. Molnár Gábor ügyvezető

Határidő: értelem szerint